

Лисенко Вікторія,
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-7200-4954

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-4>

УДК 007:304:070

Громадянська журналістика та реалізація права на інформацію

Нині не викликає сумніву теза про те, що засоби масової інформації (ЗМІ) є важливим фактором суспільного розвитку, а кількість доступних каналів масової інформації, наявність або відсутність можливості безперешкодно отримувати і передавати інформацію законодавчо закріплена, реалізована можливість висловлювати думки через традиційні ЗМІ (друковані ЗМІ, радіо, телебачення), а також з використанням Інтернет-ресурсу, що певною мірою свідчить про стан, спрямованість і динаміку суспільного розвитку, а тому можна говорити про те, що ефективно діючі незалежні ЗМІ відіграють важливу роль у становленні та розвитку громадянського суспільства.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій останніх десятиліть вносить принципові зміни в усі сфери життя, пов'язані з масовою комунікацією: зростає кількість і видова різноманітність медіа, ускладнюється їх функціонал (інструменти і можливості: різномовні варіанти сайту, рейтингування авторів і контенту, голосування, форуми, інтеграція із соціальними мережами, фотогалереї

тощо); зростає інтерактивність, тобто включеність користувачів у створення, трансляцію та трансформацію контенту [1, с. 31].

Всесвітня мережа не лише відкрила можливості для швидкого пошуку та доступності інформації, а й забезпечила широке залучення користувачів до створення й поширення інформації. Поряд з переміщенням традиційних ЗМІ на платформу Інтернет сформувалися нові інформаційні ресурси, незалежні від офіційних ЗМІ, творцями яких виступили користувачі мережі, здебільшого не пов'язані з професійною журналістикою. Нові медіа завдяки їх незалежності, наближеності до користувачів, відсутності наявного контролю зі сторони редакції, засновників, що властиво офіційним ЗМІ, отримали високий відсоток користувачів, які своєю чергою набули можливість вільно долучатись до обговорення актуальних тем, висловлювати свою позицію. До активної інформаційної діяльності в мережі долучаються як професійні журналісти, які виступають незалежно від офіційних ЗМІ,

так і пересічні користувачі, сформувавши новий напрям діяльності – громадянську журналістику.

В умовах сьогодення громадянська журналістика стала потужним інформаційним ресурсом, який спрямовано на реалізацію конституційного права громадян на інформацію.

Питання визначення місця й ролі громадянської журналістики є дискусійними у сучасній науковій доктрині. Громадянська журналістика є предметом дослідження фахівців у сфері соціальних комунікацій, політології, соціології, юриспруденції. Такий міжгалузевий підхід зумовлений насамперед впливовістю громадянської журналістики на формування суспільної думки, а також її багатоаспектністю, оскільки розглядається і як засіб комунікації, і як публічний простір для обговорення соціально важливих питань, і як інструментарій впливу на суспільство загалом та його окремі інститути. Питання функціонування новітніх медіа, громадянської журналістики досліджувались у працях Н. Білан, В. Горового, Л. Городенко, О. Гресько, О. Кузнецової, О. Онищенко, В. Попик. Попри увагу до визначення сутності та місця громадянської журналістики у системі традиційних ЗМІ, залишаються не досить розкритими правові аспекти функціонування новітніх медіа, їх впливу на реалізацію права на інформацію. Зазначене зумовлює визначення мети дослідження щодо розкриття правових засад реалізації права на інформацію через інститут громадянської журналістики.

В умовах сучасного технічного розвитку поряд з питанням доступності інформації постає ще одне не менш важливе питання щодо її достовірності та об'єктивності. Можливість кожного висловити власні думки, позиції в Інтернеті, з одного боку, надає широкий простір для спілкування, звернення уваги на актуальні проблеми у суспільстві і державі, з

іншого – викликає ризики щодо можливості введення в оману користувачів такої інформації у зв'язку з її масовістю та відсутністю ефективних механізмів перевірки.

Слід зазначити, що серед науковців, представників соціальних комунікацій на концептуальному рівні не визначено єдиного підходу до поняття «громадянська журналістика».

Досліджуючи питання особливостей Інтернет-комунікації як нового явища сучасного суспільства, Н. Білан зазначає, що поява глобальної мережі Інтернет є новим етапом розвитку людства, що характеризується домінуючою цінністю інформації, новою соціальною диференціацією за принципом «наближеності до знання», симбіозом соціальної організації з інформаційними технологіями. Як особливий вид соціального спілкування масова комунікація через Інтернет здійснюється в масштабах усього суспільства і є найважливішою умовою суспільного розвитку [2, с. 51].

О. Гресько визначає громадянську журналістику як діяльність людей, які активно збирають, аналізують, обробляють і поширюють інформацію без відповідної професійної журналістської підготовки. Місія громадянської журналістики, зазначає дослідниця, полягає в наданні актуальної, достовірної, незалежної, правдивої та різнобічної інформації самими громадянами, які не мають журналістської освіти, але мають право брати участь у журналістській діяльності як представники демократичного суспільства [3, с. 76].

І. Тонкіх пов'язує громадянську журналістику з процесом збирання, створення і поширення інформації, у якому беруть участь громадяни, які не мають професійної журналістської освіти й підготовки [4, с. 125].

Аналізуючи різні наукові підходи до розуміння сутності громадянської журналістики, А. Ширінкіна зазначає, що основною характеристикою

громадянської журналістики стає оперативність (частіше за все людина є свідком події і дає власний коментар ситуації); мета матеріалу – пробудити дискусію з порушеної проблеми, спонукати активну реакцію суспільства. Відмінності в розумінні вченими категорії «громадянська журналістика» виявляються у визначенні автора матеріалів громадянської журналістики: перша група вчених стверджує, що авторами можуть бути тільки професійні журналісти; друга – вважає, що автором матеріалів може бути будь-яка людина незалежно від її професійної приналежності, яка володіє активною громадянською позицією. Об'єднує думки вчених розуміння громадянської журналістики як творчої діяльності, яка спрямована на формування громадянської позиції та заклику до спільного вирішення соціально важливих проблем [5, с. 56].

Ідея громадянської журналістики полягає в тому, щоб люди без професійної підготовки журналістики могли використовувати інструменти сучасних технологій та глобальне поширення Інтернету для створення, розширення чи перевірки фактів засобів масової інформації самостійно чи у співпраці з іншими [6, с. 14].

Різні підходи до визначення громадянської журналістики зводяться переважно до виділення спеціального її суб'єкта – осіб, які не мають відношення до професійних ЗМІ. Залучення до створення та поширення інформаційних повідомлень користувачів Інтернету з часом проявило як позитивні, так і негативні моменти такої діяльності.

До переваг громадянської журналістики слід віднести:

активне залучення широкого кола суб'єктів до обговорення актуальних для суспільства, економіки, країни питань. Як приклад, «Хайвей» – перший в Україні портал громадянської журналістики, який існує з 2005 року,

об'єднує більше 18 000 журналістів у 372 містах України. Як зазначено, «на порталі ви можете відточувати вашу журналістську майстерність. Щодня «Хайвей» відвідує понад 1500 осіб. Чим цікавішим і якіснішим буде ваш матеріал, тим більше буде його читацька аудиторія. Якщо опублікований вами матеріал стосується важливих тем, ви отримаєте коментарі і рецензії. Тому подбайте про те, щоб ваша стаття була якісною і цікавою» [7];

надання широкого розголосу питанням, які не висвітлюються в офіційних ЗМІ через складність їх вирішення, редакційний цензор;

висвітлення інформації «так, як вона є», що дозволяє доводити до широкого загалу важливі дані, які можуть бути не лише суспільно корисними, а й попереджати про певні небезпеки, ризики тощо;

оперативність доведення інформації, а також реакції на неї зі сторони читачів;

формування тематичного поля для проведення журналістських розслідувань представниками офіційних ЗМІ. Як свідчать численні публікації, інформація, розміщена в мережі блогерами, представниками нових медіа, використовується представниками ЗМІ для підготовки власних матеріалів. Зручність полягає в тому, що, досліджуючи коментарі, переглядаючи публікації, можливо одночасно побачити реакцію на такі матеріали, рівень зацікавленості інформацією та доцільність її подальшого опрацювання. Нині можна спостерігати доволі плідну співпрацю офіційних Інтернет-видань, компаній з представниками новітніх інформаційних ресурсів, яка проявляється в тому, що на вебсайтах створюються вкладки для блогерів.

Однак у такій співпраці постає питання щодо розмежування відповідальності за якість публікацій,

оскільки не варто виключати випадки, коли блогери наводять інформацію, що не в повному обсязі відповідає дійсності або призводить до порушення прав та інтересів інших осіб. Надаючи можливість усім бажаючим блогерам розміщувати власні матеріали, власники вебсайтів повинні визначати умови таких публікацій, оскільки у разі порушення прав та інтересів можуть нести відповідальність. Як приклад, у рішенні Оболонського районного суду 13.03.2019 р. про визнання інформації недостовірною, її спростування зазначено, оскільки вебсторінка є складовою частиною вебсайту, власник вебсайту також є відповідним власником певної вебсторінки та вправі видалити та розмістити спростування. Водночас відповідач не довів, що інформація на сайті в розділі «блоги» розміщена саме певною фізичною особою – блогером, не ідентифікувавши таку особу, не забезпечивши інформування належним чином про особу блогера на сайті, тому не довів, що ця недостовірна інформація поширена не безпосередньо ним, а саме іншою фізичною особою – блогером. Якщо доступ до сайту є вільним, належним відповідачем є власник вебсайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації [8].

Поряд з позитивними, сильними сторонами громадянської журналістики є й інша сторона, яка несе певні ризики, зокрема:

недостовірність інформації, оскільки масові інформаційні потоки не підлягають ретельній перевірці, непоодинокими є випадки поширення інформації, яка не ґрунтується на фактах, дослідженнях, або просто є фейковою;

поширення інформації, яка може призводити до дестабілізації суспільства, розпалення конфліктів, паніки.

І. Гайванович зазначає, що громадянська журналістика має свої переваги й недоліки. Серед переваг – те, що вона дуже щира, безпосередня. Люди пишуть не тому, що їм поставили якесь редакційне завдання, не тому, що їм пояснили формат, в якому працює редакція, а просто тому, що їм важлива та чи інша тема і вони хочуть поділитися інформацією з іншими. Недоліки громадянської журналістики полягають у тому, що це люди, які не навчені професійно працювати з інформацією, вони не навчені перевіряти джерела, глибоко аналізувати інформацію. Тому часом тексти трапляються досить сумбурні, їх складно читати, сприймати [9].

Громадянська журналістика має дещо суперечливий характер і не всі впевнені в її перевагах. Тоді як громадянська журналістика активно намагається заохочувати участь, організації новин підтримують високий ступінь контролю, встановлюючи порядок денний, вибір учасників та модераторів розмов. Деякі вважають, що громадянська журналістика часто занадто широка, зосереджуючись на великих проблемах, таких як злочинність та політика, і не дуже чутлива до повсякденних потреб аудиторії. І все-таки сутність, з якої виходить громадянська журналістика, – це діалог і розмова [10, с. 9].

Громадянська журналістика як альтернатива професійній журналістиці сформувалась у різних країнах. З огляду на те, що залученими до створення новітніх медіа виявились як професійні журналісти, так і звичайні громадяни, фактично сформовано три напрями їхньої діяльності:

по-перше, це діяльність професійних журналістів поза межами ЗМІ;

по-друге, це діяльність користувачів Інтернету щодо створення інформаційного контенту, ведення власних інформаційних блогів, сайтів;

по-третє, співпраця професійних та громадянських журналістів.

Ед Арноун, професор університету Майамі, зазначає, що у США “citizen journalism” належить насамперед до тих, хто за професією журналістом не є, але в блогах і на особистих сайтах публікує новини (або те, що вони розуміють під новинами). Невеликий відсоток цивільних журналістів співпрацюють з видавничими будинками, які самі вирішують, брати чи не брати на смугу надісланий матеріал. Public/civic journalism насамперед має відношення до професійних журналістів. Центральна ідея – це вдумлива глибока робота з включення голосів представників суспільства в щоденну практику ЗМІ. Коли рух починався, на сторінках газет були яскраво представлені особи з влади, еліта, університетські кола, експерти різного роду. Public/civic journalism мотивує журналістів вписувати історії не тільки в політичний, але і в громадський, звичайний контекст, показувати, як та чи інша подія позначиться на житті конкретної спільноти [11].

Головна відмінність полягає у факторі, який проявився останніми роками і змінює не тільки традиційні підходи до типології, а й журналістику як соціальний інститут. Йдеться про суб'єкта журналістської діяльності. Напрямок Civic

journalism бачить у читачеві не тільки джерело інформації і її адресата, а й партнера, проте професійний журналіст залишається основним суб'єктом цього напряму журналістської діяльності.

Citizen journalism прямо вказує на те, що журналістикою займаються громадяни. Не випадково все частіше трапляється вираз «цивільні журналісти» (citizen journalists), що дозволяє все-таки відрізнити першу громадянську журналістику від другої [12].

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки. Розвиток інформаційної мережі Інтернет суттєво вплинув на усвідомлення та реалізацію права на інформацію. Можливість бути не лише споживачем інформаційного продукту, а й його творцем зумовила залучення всіх зацікавлених, бажаючих користувачів до активної інформаційної діяльності. Започаткування блогів, персональних сайтів розширило можливості вільного висловлення власних позицій, обговорення різних тем – від приватного характеру до публічних подій. Інститут громадянської журналістики є свідченням активної позиції осіб у реалізації їхнього права на інформацію, її отримання та вільне поширення.

Список використаних джерел

1. Половинчак Ю. Конвергентні процеси у сучасному інфопросторі: трансформація текстів, практик, ієрархій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 31–44.
2. Білан Н.І. Особливості Інтернет-комунікації. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 59. 2015. Квітень – червень. С. 51–54.
3. Гресько О.В. Роль і місце громадянської журналістики у процесі створення новин. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 2015. № 2(22) С. 76–80.
4. Тонкіх І.Ю. Інтернет-журналістика. Жанри в Інтернеті : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017, 12. 129 с.
5. Ширинкина А. Гражданская журналистика: к определению понятия. Коммуникация в современном мире. Матер. науч.-практ. конф. «Проблемы массовой коммуникации». 28–30 октября 2010 г. С. 56–57.
6. Aparna Dwivedi. Citizen journalist. *International Journal of Communication and Media Studies (IJCMS)*. ISSN 2250-0014. Vol. 3, Issue 2, Oct. 2015, Pp. 11–22. URL: https://archive.org/stream/2.CommunicationIJCMSCitizenJournalistAparnaDwivedi/2.%20Communication%20-%20IJCMS%20-%20Citizen%20Journalist%20-%20Aparna%20Dwivedi%20-_djvu.txt.

7. Про проєкт «Хайвей». URL: <https://h.ua/content/about/>.
8. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 13 березня 2019 року. Справа № 756/2256/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81131570>.
9. Гайванович І. «Громадянська журналістика доповнює професійну». URL: <https://p.dw.com/p/EMSa>.
10. Shayne Bowman and Chris Willis. We Media. How audiences are shaping the future of news and information. URL: http://sodacity.net/system/files/Willis-and-Bowman_We-Media-Ch1.pdf.
11. Эд Арноун: Public/civic journalism – это не сервисы, а философия. URL: <https://habr.com/ru/post/100917/>.
12. Хлебникова Н.В. Гражданская журналистика: к истории становления термина. Электронный научный журнал «Медиаскоп». Теория СМИ и массовой коммуникации. 2011. Выпуск № 3.

Лисенко В. Громадянська журналістика та реалізація права на інформацію

У статті досліджено доктринальні підходи до визначення сутності поняття «громадянська журналістика». Зазначено, що громадянська журналістика сформувалась як альтернативний інститут офіційним засобам масової інформації завдяки активній інформаційній діяльності користувачів Інтернету. Основна відмінність громадянської журналістики полягає у тому, що її представниками є непрофесійні журналісти. Зазначено, що громадянська журналістика не є тотожною категорією суспільної, публічної журналістики. З огляду на те, що залученими до створення новітніх медіа виявились як професійні журналісти, так і звичайні громадяни, фактично сформовано три напрями їхньої діяльності: по-перше, це діяльність професійних журналістів поза межами ЗМІ; по-друге, це діяльність користувачів Інтернету щодо створення інформаційного контенту, ведення власних інформаційних блогів, сайтів; по-третє, співпраця професійних та громадянських журналістів. Виділено позитивні та негативні риси громадянської журналістики. До переваг громадянської журналістики слід віднести: активне залучення широкого кола суб'єктів до обговорення актуальних для суспільства, економіки, країни питань надання широкого розголосу питанням, які не висвітлюються в офіційних ЗМІ через складність їх вирішення, редакційний цензор; висвітлення інформації «так, як вона є», що дозволяє доводити до широкого загалу важливі дані, які можуть бути не лише суспільно корисними, а й попереджати про певні небезпеки, ризики тощо; оперативність доведення інформації, а також реакції на неї зі сторони читачів; формування тематичного поля для проведення журналістських розслідувань представниками офіційних ЗМІ. Ризики громадянської журналістики: недостовірність інформації, оскільки масові інформаційні потоки не підлягають ретельній перевірці, непоодинокими є випадки поширення інформації, яка не ґрунтується на фактах, дослідженнях, або просто є фейковою; поширення інформації, яка може призводити до дестабілізації суспільства, розпалення конфліктів, паніки.

Ключові слова: громадянська журналістика, право на інформацію, Інтернет, блог, засоби масової інформації.

Лысенко В. Гражданская журналистика и реализация права на информацию

В статье исследованы доктринальные подходы к определению сущности понятия «гражданская журналистика». Отмечено, что гражданская журналистика сформировалась как альтернативный институт официальным средствам массовой информации благодаря активной информационной деятельности пользователей Интернета. Основное отличие гражданской журналистики заключается в том, что ее представителями являются непрофессиональные журналисты. Отмечено, что гражданская журналистика не является тождественной категорией общественной, публичной журналистики. Учитывая, что привлеченным к созданию новых медиа оказались как профессиональные журналисты, так и обычные граждане, фактически сформировано три направления их деятельности: во-первых, это

деятельность профессиональных журналистов за пределами СМИ; во-вторых, это деятельность пользователей Интернета по созданию информационного контента, ведение собственных информационных блогов, сайтов; в-третьих, сотрудничество профессиональных и гражданских журналистов. Выделены положительные и отрицательные черты гражданской журналистики. К преимуществам гражданской журналистики следует отнести: активное привлечение широкого круга субъектов к обсуждению актуальных для общества, экономики, страны вопросов, предоставления широкой огласки вопросам, которые не освещаются в официальных СМИ из-за сложности их решения, редакционного цензора; освещение информации «так, как она есть», что позволяет донести до широкой общественности важные данные, которые могут быть не только общественно полезными, но и предупредить об определенной опасности, рисках и т.д.; оперативность донесения информации, а также реакции на нее со стороны читателей; формирования тематического поля для проведения журналистских расследований представителями официальных СМИ. Риски гражданской журналистики: недостоверность информации, поскольку массовые информационные потоки не подлежат тщательной проверке, нередко случаи распространения информации, которая не основывается на фактах, исследованиях, или просто является фейковой; распространение информации, которая может приводить к дестабилизации общества, разжиганию конфликтов, паники.

Ключевые слова: гражданская журналистика, право на информацию, Интернет, блог, средства массовой информации.

Lysenko V. Civic journalism and the realization of the right to information

The article explores doctrinal approaches to defining the essence of citizen journalism. It is noted that citizen journalism was formed as an alternative institution to the official media due to the active information activities of Internet users. The main difference between citizen journalism is that its representatives are non-professional journalists. It is noted that citizen journalism is not an identical category of public journalism. Given that both professional journalists and ordinary citizens were involved in the creation of new media, three directions of their activity were actually formed: first, it is the activity of professional journalists outside the media; secondly, it is the activity of Internet users to create information content, maintain their own information blogs, sites; third, the cooperation of professional and citizen journalists. The positive and negative features of citizen journalism are highlighted. The advantages of citizen journalism include: active involvement of a wide range of subjects in the discussion of issues relevant to society, economy, country to provide publicity to issues that are not covered in the official media due to the complexity of their solution, editorial censor; coverage of information “as it is”, which allows to bring to the general public important data that can be not only socially useful, but also to warn of certain dangers, risks, etc.; promptness of proof of information, as well as reactions to it from readers; formation of a thematic field for journalistic investigations by representatives of the official media. Risks of citizen journalism: inaccuracy of information – because mass information flows are not subject to thorough scrutiny, there are many cases of dissemination of information that is not based on facts, research, or is simply fake; dissemination of information that can lead to destabilization of society, escalation of conflicts, panic.

Key words: civic journalism, right to information, Internet, blog, media.